

stupiti i koji joj mogu mnogo dati. Ali ne treba dirati u sisteme, dok oni postoje, i ne treba sankcionirati ono, što se nije samo po sebi izgradilo i što općenito nije steklo svoje unutarnje opravdanje.

Bečki je dogovor (1850) tražio, da se piše jednim narječjem, a to preneseno u jezik našega vremena znači, da se treba držati određene strukture. Struktura jekavskog vokalizma traži, da *jat* u *pre-*, kada se ono dulji, postaje dugo i prelazi u *ije* (*prije-*), pa ga tako treba i pisati (bez obzira na to, čita li se to *ije* dvosložno ili jednosložno). Prema tome ne postavlja se pitanje, treba li pisati *prenos* ili *prijenos*, *prijevod* ili *prevod*, *prepis* ili *prijepis*, kada i Boranić i Benešić i Belić imaju *prijènos*, *prijèvod*, *prijèpis*, već se postavlja pitanje, ne bi li Boranićev *preljub* i *prerez* (s izgovorom *prèljub*, *prérez*, kako piše Benešić) trebalo pisati *prijeljub*, *prijerez* (kada oblik *prèljuba* kod nas nije običan, a *prijèrez* ima i Belić).

O IMENICAMA UČENOGA PODRIJETLA NA *-IK* ILI *-IČAR*

Miroslav Kravar

Među jezičnim savjetima i prijedlozima naših purista ima priličan broj takvih, kojima se književni, a pogotovu govorni jezik tvrdoglavo odupire. O tome se svatko može lako uvjeriti, ako prelista, na primjer, Maretićev »Antibarbarus«¹ ili »Jezični savjetnik« iz 1924., kojem, dakle, ima ravno 30 godina. Ondje ima mnogo riječi i izraza, što ih pisac u najboljoj namjeri preporučuje kao dobre zamjene za različne tuđice i barbarizme, ali im danas nema u jeziku ni traga (na pr. »iznositi« za *istaknut*, »vadevina« za *predujam*, »tamnik« za *tunel*, »ali samo za onakav, koji je taman...«, kako se ondje kaže). Ima također velik broj riječi, što ih pisac žigoše kao barbarizme, a ni do danas nismo smislili ništa bolje od njih, na pr. *kolodvor*, *navodno*, *stav* i t. d.). To je u naravi samoga posla. Od svega onoga, što se savjetuje, preporučuje ili čak propisuje »odozgo«, prima se u praksi samo jedan, obično nevelik dio. Odatle ipak ne bi valjalo zaključiti, da je posao purista uzaludan. Da nije bilo Maretićeve neumorne brige oko jezika, tko zna, čega sve ne bismo danas u njemu imali.

I.

Ovamo ide i slučaj imenica grčko-latinskoga podrijetla na *-ik*, kao *kritik*, *fizik*, *lik* i sl., kojima život sve više uskraćuje građansko pravo u jeziku. Te se imenice danas većinom govore i pišu s duljim nastavkom *-ičar*, dakle *kritičar*, *fizičar*, *liričar*. Tu i tamo životari i kraći nastavak *-ik*, osobito pod perom ljudi, koji se živo sjećaju osude, koja je u Maretićevo

¹ T. Maretić, Gramatika i stilistika, 1899., str. 688. i d.

vrijeme pogađala oblike na *-ičar*. Osim toga i obziri prema onome, što se kod nas zove »klasična naobrazba«, često djeluju u konzervativnom pravcu. Uopće se može reći, da oblici kao *kritik* i sl. idu u »visoki« stil, dok je oblik *kritičar* više narodan. Ali da oblik tih riječi nije ustaljen ni u onim krugovima, u kojima bi morao biti, vidi se iz naše stručne štampe, gdje se kadšto na stranama istoga časopisa nađe ista riječ u dva oblika. To znači, da je ovo pitanje vrijedno, da se o njemu piše.

Vratimo se na Maretića. U »Savjetniku« ima poseban člančić o nastavku *-ičar*, gdje se vidi, da se taj nastavak i u ono vrijeme uvelike pisao (a pogotovu i govorio) istiskujući nastavak *-ik*, što ga pisac brani i preporučuje. On kaže: »Imenice grčkoga izvora, na pr. botanik, gramatik... današnji pisci ponajviše pišu s nastavkom *-ičar*, dakle botaničar, gramatičar...« Onda nastavlja: »Držim zacijelo, da je to izišlo iz ugledanja na njem. jezik, u kojem je: Botaniker, Grammatiker... Nijemci ne mogu ljude zvati: Botanik, Grammatik, jer te imenice njima znače struke, koje obrađuju botanici, gramatici, ali nama ništa ne smeta pisati i govoriti: botanik, gramatik...«² Dalje se pisac poziva na Vuka i Daničića, na naše stare pisce i na ostale Slavene, koji svi odreda imaju samo kraći oblik na *-ik* (među ostalima i nama najbliži — Slovenci).

Maretićevo mišljenje, da se ovdje radi o ugledanju naših pisaca na njemački jezik, ima dosta razlogâ za sebe, ali bih rekao, da ono ne objašnjuje čitavu stvar. Odmah nam se nameće pitanje, kako onda drugdje kod Slavena, osobito kod Slovenaca, Čeha i Poljaka, koji su njemačkom jeziku prvi na udaru, nema ništa slično (osim osamljenih slučajeva kao polj. *gramatykarz* pored *gramatyk*³). Teško je, osim toga, dovesti u tješnju vezu njemačko *-er* (u *-iker*) s našim *-jar* (u *-ičar*), iako oboje potječe iz istoga izvora, lat. *-ārius*.⁴ Danas je među njima takav odnos, da bi prvo moglo biti samo dalek uzor drugome. Uostalom, u mnogim slučajevima, kako ćemo v`djeti, naši oblici odstupaju od njemačkih, jer je u njemačkom nastavak *-iker* zahvatio šire razmjere nego naš *-ičar*. U istom smislu valja naglasiti, da je naš dulji nastavak češći na istoku, gdje je njemački utjecaj očito slabiji. No ako se mišljenje o ugledanju na njemački i ne može *a limine* otkloniti, ipak će biti da pravi uzroci zamjeni nastavka *-ik* nastavkom *-ičar* leže dublje, u unutrašnjim zakonima tvorbe riječi, koji nastoje da za određene semantičke kategorije ostvare i posebne oblike.

² Maretić, Jezični savjetnik, 1924., str. 193; isp. također »Nastavni vjesnik« 14 (1906), str. 569. i d.

³ J. Benešić, Hrvatsko-poljski rječnik, 1949., s. v. *gramatik*.

⁴ W. Vondrák, Vergleichende slavische Grammatik I², 1924., str. 558. i d.

II.

Grčko-latinske riječi na *-ikos* odnosno *-icus* jesu isprva pridjevi, koji znače odnos uopće i po smislu odgovaraju našim pridjevima na *-an* ili *-ski*. Tek poimeničeni znače u ženskom rodu kakvu djelatnost, osobito znanstvenu ili umjetničku, na pr. grč. *physiké, musiké*, lat. *physica, musica*, a u muškome ljuđe, koji se njom bave, na pr. grč. *physikós, musikós*, lat. *physicus, musicus*. Rjeđe se imenica ženskoga roda svršava na *-ia*, na pr. grč. *historía : historikós*, lat. *historia : historicus*. Tako imenice na *-ikos* (*-icus*) dobivaju značenje zanimanja. S tako suženim značenjem ušle su, obično preko latinskoga, u moderne jezike, od kojih se neki ne zadovoljavaju prvobitnim nastavkom *-ikos* (*-icus*), nego ga, odbacujući morfološki dio *-os* (*-us*), dopunjuju drugim nastavcima, također grčko-latinskoga podrijetla, koji bolje ističu smisao zanimanja. Takav je osobito latinski nastavak *-ānus*, koji u klasičnom jeziku još nema toga značenja, ali mu se u vulgarnom latinitetu preko riječi kao *capitanus* »glavar« znatno približio.⁵ Odatle u francuskom *-ien*, na pr. *physicien, musicien*, a u engleskom *-ian*, na pr. *musician*. Rjeđi je grčki nastavak *-istēs*, u franc. *chimiste*, u engl. *chemist* pa *physicist* »fizičar« pored *physician* »liječnik«. Istu pojavu vidimo u njemačkom, gdje domaći nastavak *-er*, koji i inače znači zanimanje, a napose *nomina agentis*, dopunjuje stari nastavak, dakle *Physiker, Musiker* i t. d.

Isti uzroci, zbog kojih se u navedenim jezicima prvobitni nastavak *-ikos* (*-icus*) dopunjuje drugima, mora da djeluju i u našem jeziku, gdje se nastavak *-ik* produžuje domaćim *-jar*, koji od davnine označuje *nomina agentis*, ali i zanimanje uopće. No taj nastavak ne primaju sve imenice na *-ik* s jednakom lakoćom. Najlakše se njim izvode imenice, koje označuju ljude, koji se bave onim, što znači imenica na *-ika* (rjeđe na *-ija*), na pr. *kritika : kritičar, fizika : fizičar, politika : političar* (tako i *kemija : kemičar*). Gdje nema imenice na *-ika* (ili *-ija*), ondje obično nema ni nastavka *-ičar* (bar u njegovanu književnom jeziku), na pr. *0 : cinik, 0 : skeptik, 0 : kolerik, 0 : katolik* i t. d. (Usput valja napomenuti, da u njemačkom i ovdje stoji redovno *-iker*, dakle *Zyniker, Skeptiker, Choleriker*, ali izuzetno *Katholik*.) Što se kod nas *physicus*, kad se bavi fizikom, zove *fizičar*, a kad se njom samo služi u medicini, — *fizik*, u tome je njemački u svoje vrijeme mogao imati utjecaja (razlikom između *Physiker* i *Physikus*). Svakako udara u oči, da imenice, u kojima nastavak *-ik* teži da ostane, i ne znače zanimanje kao one na *-ičar*. Time se stvar u mnogome i objašnjuje.

⁵ F. Stolz i M. Leumann, *Lateinische Grammatik*⁵, 1928., str. 223. i d.; C. H. Grandgent, *Latino volgare*, 1914., str. 31. i d.

Značajno je, da se prvobitni nastavak *-ik* u našim školskim krugovima čuva rado za pojmove iz same antike, na pr. *epik*, *tragik*, *bukolik*, dok za iste moderne pojmove prevladuje *-ičar*. Tako su nam, na primjer, Homer i Hesiod epici, a Tasso i Wieland epičari (ili običnije: epski pjesnici), Alkej i Pindar lirici, a Heine i Vraz liričari, Eshil i Aristofan dramatičari, a Shakespeare i Calderón dramatičari. Čini se, da se kod rimskih »-ikâ« oblik koleba: za Horacija kao da je dobro reći »lirik« i »liričar«. (Opet valja podsjetiti, da je u njemačkom i ovdje *-iker* u oba slučaja, dakle *Epiker* i t. d.) Na leksičkom bogatstvu, što ga stječemo takvim dubletama, ne bi nam trebalo zavidjeti.

Ima, dakako, slučajeva, da su dublete dobro došle, na pr. *akademik* (član akademije) i *akademičar* (sveučilištarac), *klasik* (pisac djela klasične vrijednosti) i *klasičar* (student ili profesor klasičnih jezika). Tako se riječ *historik* drži još samo za pisca povijesti, a *historičar* može biti i pisac, i student, i profesor. Ovamo ide i razlika između *fizika* u filozofiji (na pr. Heraklita) i *fizičara* u nauci (na pr. Tesle), i t. d. Tu se lijepo vidi, kako na području učenoga jezika strani sufiks dostaje za semantičku kategorizaciju riječi, dok govorni jezik, koji mu više ne razumije smisla, osjeća potrebu, da ga dopuni i tako istakne oznaku »zanimanje«.

III.

Odatle izlazi, da se ovdje ne radi toliko o utjecaju sa strane, koliko o procesu derivacije, u kojem se očituje živa igra smisaonih momenata. Da bismo razumjeli unutrašnji, psihološki razlog dopunjivanja stranoga, za našu jezičnu svijest već »praznoga« sufiksa *-ik-* našim domaćim, »punim« sufiksom *-jar* (*-ik-* + *-jar* = *-ičar*), dosta će biti da bacimo pogled na odnos, u kojem stoje imenice na *-ik*, na pr. *kritik*, prema drugim imenicama od iste osnove:

<i>krit-ik-a</i>	}	- <i>krit-ik-?</i>
<i>krit-ič-an</i> od <i>krit-ik-ьn</i>		
<i>krit-ič-ki</i> od <i>krit-ik-ьsk-i</i>		
<i>krit-ik-ova-ti</i>		

Što se tiče imenice *kritika*, ona je građena tako, da svojim sastavom kako tako pokriva ono, što hoće da znači: sufiks *-a*, po značenju neodređen, može sam sobom obuhvatiti i kategoriju, u koju ide »kritika«. Imenice ženskoga roda na *-a* znače svašta pa mogu i taj pojam primiti u svoj krug. Riječi *kritičan*, *kritički* i *kritikovati* dobro su označene sufiksima *-ьn-*, *-ьsk-* i *-ova-*.⁶ A imenica *kritik* samim sastavom slabo pokriva ono, što znači, jer baš ničim nije označena kao član svoje kategorije. Ako je

⁶ Kako se radi o pojavi novijega vremena, bilo bi točnije u prva dva slučaja govoriti o gotovim nastavcima *-ičan* i *-ički*.

analiziramo, nalazimo, da je zapravo građena ovako: *krit-ik-0*. Nastavak *-0* (t. j. nula, t. zv. »signe zéro«⁷), kojega se prisutnost, uhu i oku sakri-vena, oštro osjeća u odnosu prema drugim riječima od iste osnove, pokriva također mnogo kategorija, a da nijednu od njih sam sobom ne označuje. Zato ne može ostati dugo ni nosiocem oznake »zanimanje«, jer ova nastoji da se oblikuje. Još manje može tu službu vršiti strani sufiks *-ik-*, koji se kod nas osjeća kao sastavni dio osnove, zajednički i onim drugim riječima. Osim toga, riječ, koja znači onoga, tko se čime bavi, traži sasvim naravno, da bude izvedena (obično i dulja) od one, koja znači, čime se onaj bavi. To se može prikazati u formuli:

$$\text{rešet-o} : \text{rešet-ar} = \text{kritik-a} : x.$$

Ako je $x = \text{»kritik«}$, onda gornji zahtjev nije zadovoljen. Odnos je potpun samo u obliku:

$$\text{rešet-o} : \text{rešet-ar} = \text{kritik-a} : \text{kritič-ar}.$$

Nema sumnje, da jezična svijest, stupnjujući riječi po značenjima, nastoji da oblik uskladi sa smislom. Stoga ovdje i priskače u pomoć živi nastavak *-jar*, dakle *kritičar*. I sam Maretić smatra, da u tvorbi nema ništa nepravilno, pa navodi i dvije uže analogije, i to *kašika : kašičar* i *jabuka : jabučar*.

Što Maretić kaže, da Nijemci ne mogu »gramatika« zvat i »Grammatik« ni »botanika« — »Botanik«, rekao bih, da vrijedi za naš jezik u još većoj mjeri, a to se vidi i iz ove moje rečenice, koja u svome prvom dijelu nije odmah jasna. Jer ni nama nije zgodnije gramatičara zvat i »gramatikom«, a muzičara »muzikom«, zato što se imenice na *-ik* u mnogim padežima sastaju s onima na *-ika*, pa se ne zna, govori li se o ljudima, koji se čime bave, ili o strukama, kojima se bave. Ako bismo kome, tko se nalazi u jezičnoj nedoumici, preporučili, da se drži »gramatikâ«, doveli bismo ga u zabunu, kad bi ovaj pod »gramatikom« razumio i gramatiku i gramatičara. Nijemcima bi mogao pomoći bar član, a mi smo i u tome bez pomoći.

Jezična praksa nije prihvatila ni Maretićeva savjeta, da se prema muškim imenicama na *-ik* tvore ženske na *-ikinja*, pa danas nitko ne govori i ne piše *kritikinja*, *matematikinja* i sl., nego se nastavku *-ičar* dodaje obično *-ka*, dakle *kritičarka*, *matematičarka*. Taj je način tvorbe kraći i lakši.

Dakle, u hibridnom nastavku *-ičar* očituje se jedan slučaj ukrštanja mrtvoga sufiksa učenoga podrijetla sa živim fondom elemenata govornoga jezika. U njemu se ujedno ogleda opadanje utjecaja stare, klasične

⁷ Po F. de Saussuru, Cours de linguistique générale, 1913., str. 124.

škole. Ali treba dodati, da proces u svome današnjem stanju nije završen. Bilo bi smiono reći, na čemu bi valjalo da stane (ako uopće može stati). No čini se, da nije loše razlikovati između *kritičara*, *političara*, *kemičara* i sl. s jedne strane i *skeptika*, *cinika*, *kolerika* s druge. Takvo je razlikovanje semantički opravdano: jedne od tih imenica znače zanimanje, a druge svojstvo.⁸ Time, što u riječima prve vrste utvrđujemo nastavak *-ičar*, odstupamo, doduše, od starijega jezika i od ostalih Slavena (čak i od Slovenaca), ali stvari stoje tako, da ovdje ni žaljenju nema više mjesta. Ako se Maretić dvadesetih godina (a i na početku tridesetih⁹) mogao boriti za nastavak *-ik* pa zaključiti: »ne treba nam dakle imenica na *-ičar*, premda same sobom nijesu loše«, današnji bi purist imao mnogo više muke, a još manje uspjeha, kad bi htio privoljeti pisce, da pišu, na primjer, o Einsteinu kao o velikom »fiziku«, o Mičurinu kao o zaslužnom »botaniku«, a o Attleu kao o istaknutom »politiku«. Tada bismo i gđu. Curie morali smatrati čuvenom »kemikinjom«. A što bismo onda s riječima, kao što su *atletičar*, *avijatičar* i dr., koje nisu valjda ni prošle kroz fazu na *-ik*? Danas nove riječi mogu primati samo dulji nastavak *-ičar*. Ne valja zaboraviti, da će atomsko doba trebati i »atomičare« za razliku od duhovnih začetnika njihova zanata, starih atomista.

O JEZIKU NAŠIH NATPISA

Milan Moguš

Danas je, u doba razvitka industrijalizacije, trgovine i obrta, potpuno svakidašnje, što se sve češće pojavljuju natpisi novootvorenih prodavaonica, radionica, skladišta, podružnica i slično. Ne čudimo se danas ni mnoštvu reklamnih oglasa svake veličine i boje, rasvijetljenih i neraskvijetljenih. Ali se zato možemo itekako začuditi (i zamisliti nad tim), da također danas, u doba sve većeg broja škola svih kategorija, u doba čitaonica, knjižnica, novina, časopisa, kulturnih i naučnih ustanova, gledamo napisane bezbrojne jezične pogreške baš na tim natpisima i reklamama. Svako se poduzeće naročito brine, da mu natpisi budu što veći, lijepo obojeni i postavljeni na vidno mjesto, a reklame što privlačnije. A da li će ti natpisi biti pravilni, u duhu našega jezika, o tome se malo tko brine.

Prolazeći ulicom i nehotice pogledamo mnoge natpise, za koje već odavna znamo i koje smo nekoliko puta pročitali. Ako su ti natpisi napisani

⁸ Treba spomenuti, da analogija i ovdje razbija granice, pa se dulji nastavak, osobito na istoku, širi i dalje, na pr. *skeptičar* i sl. I kod nas se čuje *paraličar* pored »pravilnoga« *paralitik*, ali gotovo samo *alkoholičar*.

⁹ Maretić, Gramatika i stilistika, 1931., str. 280.